

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۲، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۸، صفحات ۴۹-۷۶

تأثیر توسعه گردشگری روستایی بر اشتغال در منطقه اورامانات کرمانشاه

رحمت میرزایی*

تاریخ دریافت: ۱۳۸۷/۱۱/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۱۲/۹

چکیده

امروزه، گردشگری روستایی از بخش‌های مهم در فعالیتهای اقتصادی به‌شمار می‌رود و همواره از دیدگاه‌های گوناگون مورد توجه قرار می‌گیرد. پژوهش حاضر نیز به بررسی کارکرد گردشگری روستایی در ایجاد اشتغال و نیز نقش سرمایه‌گذاری در این صنعت بر کمیت اشتغال در منطقه اورامانات استان کرمانشاه در سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۶ می‌پردازد؛ و بدین منظور، از نظریه‌های ترکیبی اشتغال- گردشگری سود می‌جوید. برای عملیاتی شدن نظریه‌ها، مفهوم گردشگری روستایی به صورت متغیر مستقل با ابعاد هتل‌داری، رستوران، حمل و نقل، عمده‌فروشی و خرده‌فروشی، و جاذبه‌ها و مفهوم اشتغال به صورت متغیر وابسته در دو بعد مستقیم و غیرمستقیم مد نظر قرار می‌گیرد. روش پژوهش شامل تجزیه و تحلیل آمار و اطلاعات، تحلیل داده‌های ثانویه، و گزارش‌های سازمانی است. بر اساس یافته‌های پژوهش، گردشگری روستایی زمینه اشتغال فصلی در منطقه را به ویژه در بهار فراهم ساخته و شاغلان دیگر بخش‌های اقتصادی و به ویژه کشاورزی را به سوی خود جذب کرده است.

کلیدواژه‌ها: گردشگری روستایی / گردشگری / اشتغال / اورامانات (کرمانشاه) / کرمانشاه (استان)

---

* عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور واحد پاوه (rm_1983@yahoo.com).

مقدمه

تنوع‌بخشی به اقتصاد، بالا بردن شاخص‌های توسعه انسانی، مشکلات ناشی از صنعتی شدن و آلودگی بیش از حد استاندارد شهرها به‌ویژه کلان‌شهر، مهاجرت‌های روستایی، افزایش بهره‌وری و کارآمدی نیروی انسانی، اشتغال‌زایی، تعامل فرهنگ‌ها و گفتمان‌ها، حفظ محیط زیست و در مجموع، توسعه پایدار از دغدغه‌هایی است که جهان امروز با آن روبه‌روست. هر کشور در هر سطحی از توسعه در تکاپوی یافتن پاسخ این دغدغه‌هاست. در این میان، کشورهایی که به متنوع‌سازی اقتصاد روی آورده‌اند و می‌خواهند خود را از اقتصاد تک‌پایه‌ای برهانند، بر آنند که در این راستا، به شناخت راه‌های متداول یا خلق راه‌ها و روش‌هایی جدید بپردازند. یکی از این روش‌ها گردشگری است که اغلب کشورها به‌ویژه کشورهایی که به‌لحاظ موقعیت مکانی، از این مزیت برخوردارند، آن را در برنامه‌های توسعه ملی خود گنجانده‌اند تا از این رهگذر، بتوانند بدین فرایند شتاب بخشند. امروزه، گردشگری به‌مثابه گسترده‌ترین صنعت خدماتی دنیا در عرصه‌های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی جایگاهی ویژه را به خود اختصاص داده است (فقیهی و کاظمی، ۱۳۸۲: ۱۴۲). گردشگری پدیده قرن بیستم است و نمی‌توان آن را نادیده گرفت، بلکه باید بدان به‌مثابه پدیده‌ای نگرست که (خوب یا بد) وجود دارد (Kuban, 1978: 84).

رشد جمعیت و افزایش جمعیت جوان کشور در چند دهه اخیر لزوم توجه به راهکارهای جدید برای ایجاد اشتغال را نمایان می‌سازد. بهره‌گیری از توان‌های گوناگون گردشگری کشور در راستای ایجاد درآمد و اشتغال را می‌توان یکی از همین راهکارها دانست. با توجه به موقعیت منطقه اورامانات از لحاظ سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در استان کرمانشاه، جمعیت این منطقه از رشدی نسبتاً بالا برخوردار شده است، رشدی که با تأثیرگذاری بر کل ساختار جمعیتی منطقه، جمعیتی جوان با بار تکفلی بالا را پدید آورده است. بنابراین، به‌ویژه با توجه به همین جمعیت جوان، می‌توان از گردشگری به‌مثابه راهکار اشتغال‌زایی سود جست. بر همین اساس، در این

تحقیق، با در نظر گرفتن ساختار جمعیتی و افزایش ورود گردشگران به منطقه اورامانات، به بررسی گروه‌های عمده شغلی و میزان اشتغال ایجاد شده از گردشگری در منطقه پرداخته شده و در پایان نیز نتیجه‌گیری لازم به عمل آمده است. روش اصلی پژوهش تجزیه و تحلیل آمار و اطلاعات موجود در ارتباط با هدف مورد مطالعه بوده است.

بیان مسئله

رشد روزافزون و پرشتاب گردشگری بسیاری از صاحب‌نظران را بر آن داشته است که قرن بیستم را قرن گردشگری بنامند. آنتونیو ساوینیاک^(۱)، دبیر کل پیشین سازمان جهانگردی در ۱۹۹۸، اعلام کرد: «گردشگری در پایان قرن بیستم به صنعت شماره یک جهان تبدیل خواهد شد» (Gee, 1994: 16). بسیاری از کشورها این صنعت پویا را منبع اصلی درآمد، اشتغال‌زایی، رشد بخش خصوصی و توسعه ساختار زیربنایی می‌دانند (لی، ۱۳۷۸: ۵۴-۵۶). گردشگری در رشد و توسعه اقتصادی کشورها و به‌ویژه کشورهای در حال توسعه نقش و اهمیتی به‌سزا دارد، به‌گونه‌ای که گروهی بدان به‌منزله فعالیت اقتصادی و در نتیجه، یک صنعت می‌نگرند. بنابراین، باید کشورها، نواحی و جوامع گوناگون، برای بهره‌مندی از صنعت گردشگری و بهره‌گیری از آن به‌مثابه اهرم توسعه، با اجرای برنامه‌ای به ایجاد تغییراتی در این زمینه بپردازند. امروزه، اشتغال و بیکاری از مسائل مهم در ادبیات توسعه اقتصادی همه کشورهاست. اشتغال منبع عمده درآمد مردم و عامل اصلی تعدیل فقر در جامعه است. گسترش بیکاری نیز عاملی مهم در زمینه کاهش رشد اقتصادی و افزایش عارضه‌های اجتماعی به‌شمار می‌رود (نصیری‌زاده و توتونچی، ۱۳۸۲: ۲۱۱). بیشتر کشورها با مسائل اشتغال درگیرند، اما آنچه باعث پیچیده‌تر شدن موضوع در کشورهای جهان سوم شده، تعدد عوامل مشکل‌آفرین و ناشناخته بودن برخی از مشکلات در این کشورهاست؛ به‌گونه‌ای که در جهان پرشتاب امروز، این مسئله توجه بسیاری از سیاستمداران، دولتمردان و کارشناسان

را به خود جلب کرده است. بنابراین، پرداختن به صنعت گردشگری یکی از روش‌های مورد توجه کشورها در زمینه ایجاد فرصت‌های شغلی و رهایی از بیکاری و در نتیجه، توسعه مناطق است. پدیده گردشگری وجوه مختلف فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی را در بر می‌گیرد؛ و حتی در پاره‌ای موارد، برای توسعه مناطق کمتر توسعه‌یافته و کاهش فقر و بیکاری در آنها، آخرین گزینه به‌شمار می‌رود. گردشگری صنعتی کاربر است که زمینه اشتغال افرادی با مهارت‌های گوناگون و در سنین مختلف را فراهم می‌آورد و از این‌رو، یکی از راه‌های غلبه بر بیکاری است. بنابراین، توسعه گردشگری روستایی در مکان‌های مختلف زمینه‌های اشتغال دائم، فصلی و نیمه‌وقت را برای نیروی انسانی با تخصص و آموزش متوسط فراهم می‌سازد و از نرخ بیکاری می‌کاهد. در توسعه گردشگری، گذشته از ایجاد اشتغال مستقیم، زمینه سایر فعالیت‌های مرتبط مانند کارهای ساختمانی، تعمیرات، کرایه خودرو، و دست‌فروشی نیز برای افراد بومی فراهم می‌شود (سلطانی، ۱۳۷۴: ۱۰۹).

با توجه به فرهنگ غنی، آثار باستانی و جاذبه‌های طبیعی ایران، در صورت تنظیم و اجرای برنامه‌های مناسب برای توسعه صنعت گردشگری کشور، می‌توان به درصدی بالا از حجم این فعالیت‌ها دست یافت.

در حال حاضر، منطقه اورامانات در استان کرمانشاه نیز با جاذبه‌های طبیعی و تاریخی منحصر به فرد، پذیرای هزاران مسافر است که از سراسر کشور و برخی کشورهای همسایه برای گذران اوقات فراغت خود در فصل‌های بهار و تابستان بدین منطقه سفر می‌کنند (ولدبیگی، ۱۳۸۰: ۲). از آنجا که برخلاف آمارهای رسمی مبنی بر ۱۹/۵ درصد نرخ بیکاری در منطقه اورامانات (کلهر، ۱۳۸۳)، این منطقه با میانگین ۴۲ درصد (محمدی، ۱۳۸۶)، بیشترین نرخ بیکاری در استان را به خود اختصاص داده است، مطالعه توان و ظرفیت‌های بالقوه توسعه منطقه و شرایط بهره‌گیری از آن در بهبود شاخص‌های رفاه اجتماعی از جمله ایجاد اشتغال و کاهش بیکاری ضروری به نظر می‌رسد. علی‌رغم استعداد بالای منطقه اورامانات در جذب گردشگر، تاکنون از جاذبه‌های

این منطقه برای گسترش گردشگری چندان بهره‌برداری نشده است، در حالی که طبق نظریات و تجربیات موجود در زمینه رابطه گردشگری و کاهش بیکاری و در نتیجه، کاهش فقر، می‌توان با استفاده از امکانات گردشگری منطقه، زمینه بهبود این شاخص‌ها را در منطقه فراهم ساخت. همچنین، بررسی رابطه گردشگری روستایی و اشتغال در تبیین و توجیه سرمایه‌گذاری در این صنعت دارای چنان اهمیتی است که برای حل مشکل بیکاری در قرن بیست و یکم، سازمان بین‌المللی کار توسعه صنعت گردشگری را به تمام کشورها توصیه کرده و سازمان یونسکو از کشورها خواسته است که در بحث اوقات فراغت به مقوله گسترش گردشگری توجه کنند. بنابراین، با توجه به جاذبه‌های فراوان گردشگری در ایران، اعم از میراث فرهنگی، چشم‌اندازهای طبیعی و زیست-محیطی، گردشگران سراسر جهان علاقه فراوان برای سفر به کشورمان دارند و از این لحاظ، ایران جزو ده کشور برتر دنیا است (برادران، ۱۳۸۵: ۴). چرایی توسعه گردشگری در منطقه اورامانات نیز از دو بعد متفاوت قابل بررسی است: یکی آنکه در این منطقه، وضعیت بیکاری چنان شدید است که تاکنون بخش‌های کشاورزی و صنایع توان رفع این معضل را نداشته و زمینه‌های اشتغال روز به روز محدودتر شده است؛ و دیگر آنکه در این منطقه، گذشته از توان‌های بالقوه بالای گردشگری روستایی، جاذبه‌های تجاری نیز به چشم می‌خورد. از این رو، با توجه به محرومیت استان کرمانشاه و منطقه اورامانات و در عین حال، درصد بالای بیکاری در این منطقه، لازم است با استفاده از تمامی امکانات و قابلیت‌ها، اقداماتی در راستای رفع محرومیت، ایجاد اشتغال و درآمد و کاهش فقر در این منطقه صورت گیرد. بنابراین، هدف مقاله حاضر آن است که با بررسی نقش و کارکرد گردشگری روستایی در ایجاد اشتغال در منطقه اورامانات، مشخص شود: «چه رابطه‌ای میان گسترش صنعت گردشگری و ایجاد اشتغال در این منطقه وجود دارد؟» و «آیا توسعه گردشگری روستایی جذب شاغلان دیگر بخش‌های اقتصادی (کشاورزی) را موجب شده است؟».

پیشینه تحقیق

هر چند، تحقیقاتی اندک در زمینه رابطه توسعه گردشگری روستایی و اشتغال در دنیا و به ویژه در ایران صورت گرفته، اما کارهای زیادی در مورد گردشگری انجام شده است. بنابراین، در اینجا، به اختصار به برخی از این تحقیقات می پردازیم.

مرادنژادی و نظری (۱۳۸۲)، در تحقیقی با عنوان «توریسم و توسعه روستایی در ایران»، به بررسی تأثیر توسعه گردشگری بر توسعه روستایی پرداخته و گردشگری را یک عامل اقتصادی عمده و بسیار مؤثر دانسته اند که در سال های اخیر، مورد توجه قرار گرفته است. نتایج تحقیق نشان می دهد که گردشگری می تواند اثرات گوناگون بر توسعه داشته باشد، که از آن جمله است: ایجاد مشاغل گوناگون و نیز گستردگی زمینه اشتغال در گردشگری، به گونه ای که همه کارگران ساده و بدون مهارت و همچنین، همه صاحبان مهارت های گوناگون می توانند در این رشته شاغل شوند. مهدوی (۱۳۸۱)، در مطالعه ای موردی که با استفاده از روش پیمایشی در دهستان لواسان صورت گرفته، به بررسی این مسئله پرداخته که آیا گسترش گردشگری در نواحی روستایی به لحاظ اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی به ایجاد توسعه در محیط روستایی انجامیده است یا خیر. نتایج این تحقیق نمایانگر رابطه گسترش گردشگری با افزایش اشتغال زنان و جوانان، جذب نیروی آزاد بخش کشاورزی، و افزایش فرصت های شغلی در بخش ساختمان سازی است. شریف زاده و مرادنژادی (۱۳۸۱)، در مقاله ای با عنوان «توسعه پایدار و توریسم روستایی»، آورده اند که با گسترش گردشگری روستایی، امکان انجام فعالیت های اقتصادی و ایجاد مشاغل گوناگون در مناطق روستایی فراهم می شود؛ این فرصت های شغلی بیشتر جنبه خدماتی دارند و ممکن است به طور مستقیم یا غیرمستقیم به وجود آیند، که از آن جمله اند: حمل و نقل، هتل داری، خدمات مشاوره ای و راهنمایی، سازمان دهی و بازاریابی، و تولیدات صنایع دستی و روستایی. همچنین، این پژوهشگران نتیجه می گیرند که یکی از مهم ترین کارکردهای گردشگری روستایی همانا ایجاد فرصت های شغلی جدید در مناطق روستایی است که در نتیجه آن، با حل معضل

بیکاری، از نرخ مهاجرت جمعیت روستایی به کلان‌شهرها و گسترش حاشیه‌نشینی کاسته می‌شود؛ همچنین، انتقال آرام نیروی بیکار (پنهان یا آشکار) بخش کشاورزی - که باعث کاهش بهره‌وری در این بخش شده - به سمت بخش‌های خدماتی صورت می‌گیرد و به ایجاد فرصت‌های شغلی جدید می‌انجامد. تقوی (۱۳۸۵) نیز در یک مطالعه موردی، «به بررسی جایگاه صنعت گردشگری در منطقه بلاد شاپور دهدشت پرداخته و در تحقیق خود، از روش پیمایشی استفاده کرده است. محقق به دنبال پاسخ بدین پرسش بوده که گسترش گردشگری چه تأثیری در بهبود وضع امکانات و خدمات زیربنایی و رفاهی و در مجموع، در توسعه منطقه داشته است. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که با وجود توان‌های فراوان اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، و کالبدی - محیطی در منطقه مورد مطالعه، نقش گردشگری در آن منطقه چشمگیر نبوده است.

همچنین، در تحقیقات خارجی، لیپر (Leiper, 1999) بر این باور است که در بسیاری از کشورها، مردم گردشگری را صنعتی بسیار بزرگ با فرصت‌های شغلی فراوان می‌دانند. چوی (Choy, 1999) نیز در مقاله‌ای با عنوان «کیفیت اشتغال گردشگری»، معتقد است که خاستگاه اصلی حرفه‌های خدماتی گردشگری مواد غذایی و مشروباتی است که در بیشتر مؤسسه‌ها، به مشتریان ارائه می‌شود. البته این مسئله تنها به گردشگری مربوط نمی‌شود. اساساً با وجود دستمزدهای مختلف، سطح رضایت شغلی در مشاغل مربوط به گردشگری خیلی بالاست؛ و کیفیت اشتغال گردشگری نیز بهتر از سایر مشاغل است.

کوکیبر و همکارانش (Cukier-Snow et al., 2002)، در یک مطالعه موردی با عنوان «اشتغال غیررسمی گردشگری: فروشندگان در بالای اندونزی»، با استفاده از روش کیفی (مصاحبه)، به بررسی اهمیت اشتغال غیررسمی گردشگری در دو منطقه بالای اندونزی پرداخته‌اند. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که بیشتر فروشندگان را نوجوان ۱۳ تا ۱۹ ساله و جوانان مجرد تشکیل می‌دهند.

البته بحث اصلی این تحقیقات، چه داخلی و چه خارجی، به رابطه گردشگری و اشتغال بازمی‌گردد؛ و در جریان تحقیق، تنها به اهمیت اشتغال در این صنعت اشاره‌هایی شده است. اما مقالاتی که به بحث اشتغال در صنعت گردشگری پرداخته‌اند، درحقیقت، مطالعاتی عمیق نیستند که در آنها، نقش گردشگری از تمام زوایا بررسی شده باشد، بلکه با توجه به تجارب کشورهای گردشگرپذیر، بیشتر به بایدها و نبایدهای اشتغال در صنعت گردشگری پرداخته‌اند. بنابراین، تفاوت اساسی این پژوهش با تحقیقات پیش‌گفته و در حقیقت، مزیت پژوهش حاضر این است که در مطالعه‌ای گسترده، با مراجعه به آمار و ارقام موجود در منابع مختلف و معتبر (هست‌ها و نیست‌ها)، از تمام زوایا به بررسی تأثیر توسعه گردشگری روستایی در اشتغال منطقه مورد مطالعه پرداخته است.

مبانی نظری

بسیاری از صاحب‌نظران در باره نقش گردشگری نظریه‌هایی را مطرح کرده‌اند که در اینجا، به برخی از آنها اشاره می‌شود.

شارپلی^(۲) در مورد رابطه گردشگری روستایی و اشتغال بر این باور است که چون گردشگری روستایی منبعی مهم و جدید برای ایجاد درآمد در جوامع روستایی است، بنابراین:

- در کارهای مرتبط با گردشگری، مانند آماده‌سازی اتاق برای گردشگران، تهیه غذا، خرده‌فروشی، حمل و نقل، و تدارک سرگرمی‌ها، مشاغل جدید به وجود می‌آید؛
- از فعالیت‌های خدماتی موجود، مانند سامانه حمل و نقل، مراقبت‌های پزشکی، و صنایع و حرفه‌های سنتی روستایی، حمایت می‌شود؛
- فرصت‌هایی برای فعالیت‌های چندگانه پدید می‌آید و بدین ترتیب، از رکود اقتصادی موقت جلوگیری و از درآمدها حمایت می‌شود؛ و
- مشاغل جدید و متنوع در مناطق مختلف ایجاد می‌شوند و با کاهش هزینه‌های کشاورزی، اقتصاد محلی تقویت می‌شود (شارپلی، ۱۳۸۰: ۴۱).

لی^(۳) در مورد تأثیرات اقتصادی گردشگری می‌گوید که گردشگری باعث افزایش درآمد ملی و تولید خالص ملی می‌شود. همچنین، او گردشگری را منبع درآمدی برای دولت می‌داند و اعتقاد دارد که این صنعت به بهبود خدمات اجتماعی منجر می‌شود (لی، ۱۳۷۸: ۵۴-۵۵).

بول^(۴) معتقد است که گسترش گردشگری داخلی در مناطق متعدد موجب بازتوزیع درآمد و اشتغال خواهد شد. میزان تمرکز گردشگری داخلی در مناطق مختلف قابل محاسبه است و تمرکز شدید آن در چند منطقه خاص به مازاد تقاضا و افزایش قیمت‌ها در این مناطق می‌انجامد و در واقع، ممکن است درآمد واقعی در مناطق مقصد را کاهش دهد. با این همه، اگر در آغاز، مقصدها دچار اشتغال ناقص و نسبتاً کم‌درآمد باشند، گردشگری اشتغال ایجاد خواهد کرد و بسته به ساختار بازار کار، ممکن است بر میزان درآمدها بیفزاید (بول، ۱۳۷۹: ۲۰۳-۲۰۴).

لاندبرگ^(۵) بر این باور است که مطابق نظر سازمان جهانی گردشگری وابسته به سازمان ملل، گردشگری بزرگ‌ترین صنعت فعال در جهان است. تولید ناخالص گردشگری و مسافرت در ۱۹۹۳ تقریباً معادل ۳/۲ تریلیون دلار یا در حدود شش درصد تولید ناخالص ملی در جهان برآورد شده که نمایانگر رشدی نزدیک به دو برابر آن است. در سرتاسر جهان، ۱۲۷ میلیون نفر به فعالیت‌های مرتبط با گردشگری اشتغال دارند و از این رو، گردشگری از صنایع بزرگ اشتغال‌زا به‌شمار می‌رود و در ازای هر یک میلیون دلار درآمد تولید شده در این صنعت، بیست هزار شغل جدید ایجاد می‌شود (لاندبرگ، ۱۳۸۳: ۳). به نوشته لاندبرگ در زمینه نقش گردشگری در اشتغال، «اگر منطقه مورد بررسی جهت توسعه گردشگری دارای میزان بیکاری بالایی باشد، مزایای گردشگری آشکارتر خواهد شد. درآمد حاصل از گردشگری، هر چند، ممکن است از درآمد به‌دست آمده از سایر منابع کمتر باشد، اما بهترین گزینه ممکن در شرایط موجود خواهد بود؛ چرا که ضمن افزایش درآمدهای مالیاتی، بیکاری را کاهش داده و بر کیفیت

زندگی شهروندان خواهد افزود. هزینه فرصت گردشگری تحت چنین شرایطی ممکن است اندک و یا حتی صفر باشد» (لاندرگ، ۱۳۸۳: ۸۶).

گی^(۴) در مورد اثرات گردشگری در اشتغال معتقد است که اهمیت صنعت گردشگری از نظر ایجاد درآمد و شغل مورد توجه کسانی نیست که با نیروی کار در این رشته آشنایی ندارند. با وجود این، منابع انسانی از مسائلی است که دست‌اندرکاران صنعت گردشگری باید بدان توجه کنند. طبق آمار و پیش‌بینی‌های سازمان جهانی گردشگری، در ۲۰۰۵، رشد مشاغل ایجاد شده از طریق این صنعت به ۵۹ درصد می‌رسد. شورای جهانگردی و مسافرت برآورد کرده است که از هر ۹ نفر کارگر و کارمند در سراسر دنیا، یک نفر در صنعت جهانگردی به کار مشغول است و شمار این افراد در سراسر دنیا به ۲۱۲ میلیون نفر می‌رسد. این صنعت بزرگ‌ترین سازمان یا نهادی است که نیروی انسانی به کار می‌گیرد. در بسیاری از کشورها، این صنعت به صورت بزرگ‌ترین کارفرما درآمده است. صنعت گردشگری، علاوه بر ایجاد میلیون‌ها شغل در سراسر دنیا، در ۱۹۹۴، بیش از ۱/۷ میلیون دلار دستمزد پرداخت کرده است (گی، ۱۳۸۲: ۲۶۴-۲۶۵).

کوپر^(۷) در مورد رابطه گردشگری و اشتغال معتقد است که گردشگری دربردارنده مجموعه‌ای بسیار متنوع از بخش‌های صنعتی است؛ بدین خاطر، تخمین تعداد کارکنان این بخش بسیار مشکل است. از آن گذشته، ماهیت اشتغال در صنعت گردشگری با گستره متنوع در پیوستگی میان گردشگری و دیگر بخش‌های اقتصادی نیز مشکل حقیقی مربوط به ارزش و اهمیت گردشگری را دوچندان ساخته است. در ادامه، او یادآور می‌شود که احتمالاً محتوای فعالیت گردشگری بین‌المللی غنی‌تر از گردشگری داخلی است (کوپر، ۱۳۸۰: ۱۹۹-۲۰۰).

صنعت گردشگری، که بزرگ‌ترین صنعت در جهان امروز است، فرصت‌های شغلی بسیار مهیج و رقابتی را فراهم می‌سازد، به گونه‌ای که در دهه گذشته، در ایالات متحده، نرخ رشد اشتغال این صنعت در مقایسه با سایر صنایع دو برابر بوده است

و انتظار می‌رود که همین روند در این کشور و نیز در سراسر جهان ادامه یابد (Goeldner and Brent Richie, 2003: 86).

لی^(۸) گردشگری را منبعی اشتغال‌زا می‌نامد و بر این باور است که هر چند، مطالعاتی گسترده در زمینه اثر مخارج گردشگری بر اشتغال‌زایی صورت گرفته، اما تنها به پاسخ برخی پرسش‌های اساسی مرتبط با آن محدود شده است. به عقیده او، در صنعت گردشگری، به‌طور کلی، سه نوع اشتغال شناسایی شده است، که عبارت‌اند از: الف) اشتغال مستقیم ناشی از هزینه کردن برای تسهیلات گردشگری، مانند هتل؛ ب) اشتغال غیرمستقیم در بخش بازرگانی متأثر از گردشگری در مرحله ثانوی، مانند حمل و نقل محلی، صنایع دستی، و بانک؛ و ج) اشتغال القایی ناشی از هزینه کردن درآمد ساکنان محلی از گردشگری (لی، ۱۳۷۸: ۶۴-۶۷).

بر اساس آمار، باید اعتراف کرد که از میان مردم، دو طبقه «زنان» و «جوانان» از گردشگری سود می‌برند. جوانان بر اثر گردشگری بسیار متحرک و پرجنب‌وجوش شده‌اند. همچنین، دست کم در برخی کشورها و بعضی مناطق گردشگری که زنان می‌توانند از قیومت‌های سنتی رها شوند، مشاغلی که بر اثر گردشگری به آنها عرضه می‌شود، ویژگی و اثر آزادکنندگی دارد. اما هنوز در برخی دیگر از کشورها، مانند کشورهای مسلمان‌نشین، زنان حقوق خود را به شوهران یا پدران خود می‌دهند. در این صورت، کارکنان از انعام و پاداشی که می‌گیرند، بهره می‌برند (لانکوار، ۱۳۸۱: ۸۰-۸۳). شاریلی معتقد است که توسعه گردشگری افزایش نقش زنان در جوامع سنتی و دورافتاده را موجب می‌شود (مهدوی، ۱۳۸۱: ۷۷). باتلر^(۹) نیز بر این باور است که در مورد زنان، توسعه گردشگری به افزایش فرصت‌های شغلی، ارتقای پایگاه اجتماعی، ایجاد اشتغال و خودکفایی، ایجاد فرصت‌های دستیابی به موقعیت و جایگاه مدیریت و رهبری، و افزایش فرصت‌های آنها برای فعالیت و موقعیت‌های جانبی می‌انجامد (مهدوی، ۱۳۸۱: ۷۳). فصلی بودن گردشگری بدین معنی است که در بسیاری از مقصدها دست کم دو بازار کار وجود دارد که یکی، برای شاغلان دائمی این صنعت و دیگری، برای شاغلان گردشگری در فصل تراکم کاری است. اشتغال فصلی همچون

اشتغال موقت، شاغلان حاشیه‌ای را جذب می‌کند و اگر فشار تقاضا نسبتاً کافی باشد، ممکن است دستمزدها افزایش یابد. پدیده فصلی بودن اشتغال در صنعت گردشگری، علاوه بر تأثیر بر مشاغل مستقیم گردشگری، در مشاغل غیرمستقیم مرتبط با آن نیز تأثیرگذار است و در بازارهای نیروی کار آزاد، اغلب همین جریان به مهاجرت موقت و گسترده نیروی کار می‌انجامد که انتقال درآمد و مخارج مترتب بر آن بین مناطق را در پی دارد (بول، ۱۳۷۹: ۲۲۰-۲۲۳). لی در مورد رابطه گردشگری و اشتغال معتقد است که چه‌بسا گردشگری به‌راستی شاغلان دیگر بخش‌های اقتصادی را جذب کند یا ایجاد مشاغل نیمه‌وقت را موجب شود، اما هیچ‌کدام از این دو مورد در کاهش صورت‌های کتی عدم اشتغال چندان تأثیرگذار نخواهد بود. اشتغال گردشگری بیشتر فصلی است؛ برای نمونه، در حوزه کارآئیب، تعداد کارگران به‌ازای هر اتاق هتل از رقم بالای ۱/۴ در فصل اوج کار به ۰/۹ در فصل‌های دیگر می‌رسد.

با توجه به اینکه هر کدام از نظریه‌های مطرح‌شده در بالا بخشی از یک واقعیت اجتماعی و یا یکی از ابعاد اشتغال در گردشگری را تبیین می‌کند و به‌تنهایی قادر به بررسی و تحلیل جامع در زمینه پدیده مورد مطالعه در تحقیق حاضر نیست، ترکیبی از آنها را به‌صورت چارچوب نظری تحقیق انتخاب کرده و برای بررسی و سنجش پدیده مورد نظر، متغیرهای اساسی این نظریه‌ها پرداخته‌ایم. چکیده نظرات استفاده‌شده به‌صورت چارچوب نظری بدین شرح است:

به عقیده بسیاری از صاحب‌نظران، گردشگری صنعتی کاربر و اشتغال‌زاست که برای افراد دارای مهارت‌های گوناگون، شغل ایجاد می‌کند و یکی از راه‌های مؤثر برای غلبه بر مشکل بیکاری است (گی، ۱۳۸۲؛ لی، ۱۳۷۸). اما نقش این صنعت در اشتغال‌زایی بستگی به نحوه محاسبه اشتغال و ماهیت بازارهای کار محلی دارد؛ و اگر گردشگری داخلی در مناطق متعدد پراکنده شده باشد، موجب بازتوزیع درآمد و اشتغال خواهد شد (بول، ۱۳۷۹)، که در این مورد، به‌طور کلی، سه نوع اشتغال مستقیم، غیرمستقیم و القایی شناسایی شده است (لی، ۱۳۷۸؛ گی، ۱۳۸۲؛ سازمان جهانی جهانگردی، ۱۳۸۰). یکی از بزرگ‌ترین منافع صنعت گردشگری در نواحی روستایی ایجاد درآمد و دستمزد برای

افراد شاغل در این صنعت است، که اغلب آنها را افراد محلی و بومی تشکیل می‌دهند. بنابراین، اولین تأثیر اقتصادی گردشگری افزایش درآمد فردی و یا عمومی ساکنان بومی است. دیگر تأثیر مثبت گردشگری ایجاد فرصت‌های شغلی جدید و نیز افزایش اشتغال زنان و جوانان در فعالیتهای مرتبط با این صنعت است. به عبارت دیگر، توسعه گردشگری باعث افزایش نقش زنان و جوانان در جوامع سنتی و دورافتاده می‌شود (شارپلی، ۱۳۸۰). همچنین، توسعه گردشگری باعث افزایش فرصت‌های شغلی و ارتقای پایگاه اجتماعی زنان و جوانان می‌شود (باتلر: ۱۳۸۱) (در منابع نیست). بر اساس آمار نیز باید اعتراف کرد که دو طبقه «زنان» و «جوانان» از گردشگری سود می‌برند (لانکوار، ۱۳۸۱). همچنین، ممکن است گردشگری شاغلان دیگر بخش‌های اقتصادی را جذب کند (لی، ۱۳۷۸)؛ و نوع فعالیت‌های گردشگری بر اشتغال تأثیر می‌گذارد، زیرا برخی انواع آن کاربرتر به‌شمار می‌روند (لی، ۱۳۷۸). همچنین، گردشگری موجب اشتغال پاره‌وقت و فصلی می‌شود (لی، ۱۳۷۸؛ بول، ۱۳۷۹).

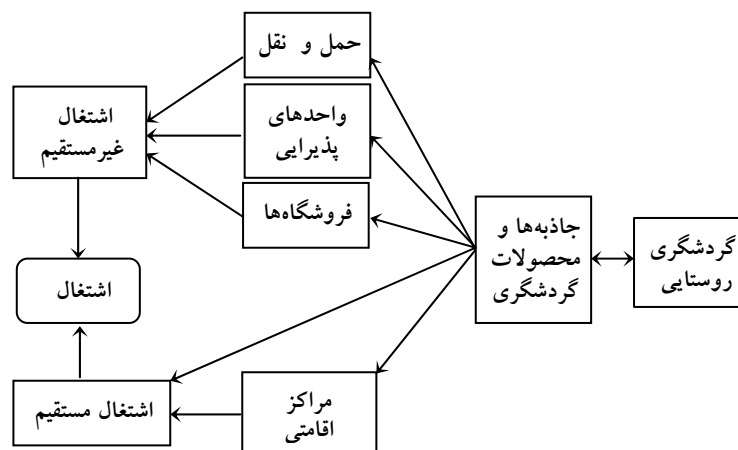
روش تحقیق

در همه تحقیقات اجتماعی، برای گردآوری اطلاعات و داده‌ها فنونی ویژه وجود دارد. در این تحقیق، از فن تحلیل داده‌های ثانویه استفاده شده است. در این فن، ابتدا باید از میان داده‌های موجود، منابع مورد نیاز را انتخاب کرد و سپس، به تجزیه و تحلیل آن پرداخت. بنابراین، در این تحقیق، ابتدا داده‌ها با استفاده از سالنامه آماری استان کرمانشاه، نشریات، گزارش‌های مراجع ذیصلاح (از جمله سازمان گردشگری، میراث فرهنگی، مدیریت برنامه‌ریزی، استانداری، حمل و نقل، اقتصاد و دارایی، فرهنگ و ارشاد، امور صنفی، شورای شهر، و شهرداری‌ها)، و کتاب‌ها و مقالات موجود، داده‌های مورد نظر جمع‌آوری و سپس، تجزیه و تحلیل شد؛ و در پایان، از تحلیل داده‌ها نتیجه‌گیری لازم به‌عمل آمد.

مفاهیم و شاخص‌ها

- مفهوم «صنعت گردشگری» ترکیبی از فعالیت‌ها، خدمات و صنایعی است که در بخش‌های حمل و نقل، واحدهای اقامتی، واحدهای پذیرایی، مغازه‌ها، تفریحگاه‌ها، تسهیلات، و دیگر خدمات پذیرایی، تجربه سفر را برای افراد یا گروه‌ها فراهم می‌کند (Goeldner and Brent Richie, 2003: 5). در پژوهش حاضر، این مفهوم در پنج بعد مراکز اقامتی، واحدهای پذیرایی، حمل و نقل، فروشگاه‌ها، و جاذبه‌های گردشگری مورد بررسی قرار می‌گیرد، که مؤلفه‌های هر کدام به صورت جداگانه در پی آمده است:
- مراکز اقامتی؛ شامل مراکزی مانند هتل، مهمانسرا، و مسافرخانه، با شاخص‌های تعداد شغل ایجاد شده در این مراکز؛
  - واحدهای پذیرایی؛ شامل واحدهایی مانند چلوکبابی، کبابی، قهوه‌خانه، و ساندویچی، با شاخص‌های تعداد شاغلان در این واحدها؛
  - حمل و نقل؛ شامل حمل و نقل درون شهری و برون شهری، با شاخص تعداد شاغلان در این واحدها؛
  - فروشگاه‌ها؛ شامل خرده‌فروشی‌ها، عمده‌فروشی‌ها، و فروشندگان دوره‌گرد، با شاخص تعداد شاغلان در این واحدها؛ و
  - جاذبه‌های گردشگری؛ شامل جاذبه‌هایی مانند آب و هوا، آثار باستانی، و غارها، با شاخص تعداد شاغلان در این بخش.
- هر چند، مفهوم «اشتغال» نیز ابعاد گوناگون دارد، اما با توجه به نظرات مطرح شده در چارچوب نظری، بر دو بعد مستقیم و غیرمستقیم متمرکز شده که دارای مؤلفه‌های اشتغال فصلی، پاره‌وقت، جوانان، و زنان است.
- اشتغال مستقیم؛ بر اساس نظرات جان لی، اشتغالی است که به صورت مستقیم، از طریق صنعت گردشگری و از هزینه‌های انجام شده برای تسهیلات گردشگری مانند هتل‌ها و جاذبه‌های گردشگری به وجود می‌آید؛ و شاخص‌های آن عبارت‌اند از تعداد افراد شاغل در واحدهای اقامتی و بخش‌های گردشگری؛ و

• *اشتغال غیر مستقیم*؛ اشتغالی است که متأثر از گردشگری به یک شیوه ثانویه مانند حمل و نقل، واحدهای پذیرایی، و فروشگاه‌هاست؛ و شاخص‌های آن عبارت‌اند از تعداد افراد شاغل در واحدهای حمل و نقل، واحدهای پذیرایی، و فروشگاه‌ها. در اینجا، منظور از اشتغال فصلی، داشتن شغل در یک یا دو فصل سال و از دست دادن آن در سایر فصول است؛ همچنین، اشتغال پاره‌وقت عبارت است از اشتغال در ساعاتی خاص (مثلاً در زمان‌های پررفت‌وآمد در مکان‌های گردشگری). فعالیت‌های گردشگری نیز شامل فعالیت در مراکز اقامتی، واحدهای پذیرایی، حمل و نقل، و فروشگاه‌ها و همچنین، در بخش جاذبه‌های گردشگری و تجاری است؛ و منظور از محصولات گردشگری، محصولاتی مانند آب‌های شفاف‌بخش (آب شفاف‌بخش ریزه)، اجناس وارداتی از مرز کردستان عراق، و نیز آثار باستانی و تاریخی، غارها، و صنایع دستی است.

نمودار

مأخذ: یافته‌های تحقیق

شکل ۱- مدل نظری تحقیق

یافته‌ها

ساختار جمعیتی منطقه اورامانات

بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن در دو دوره سرشماری ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ (جدول ۱)، در ۱۳۷۵، جمعیت منطقه اورامانات با دو شهرستان پاوه و جوانرود ۱۷۱۴۳۶ نفر بود، که جوانرود با ۶۴ درصد بیشترین و پاوه با ۳۶ درصد کمترین جمعیت را داشتند. اما در سال‌های ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳، بر اساس تقسیمات کشوری، روانسر و ثلاث باباجانی که دو بخش از شهرستان جوانرود بودند، از این شهرستان منفک و خود به دو شهرستان مستقل تبدیل شدند. بدین ترتیب، بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵، منطقه اورامانات با چهار شهرستان (پاوه، جوانرود، روانسر، و ثلاث باباجانی) دارای ۱۹۹۵۷۴ نفر جمعیت بوده که جوانرود با ۳۲ درصد بیشترین و ثلاث باباجانی با ۲۰ درصد کمترین جمعیت را داشته است.

جدول ۱- جمعیت منطقه اورامانات و شهرستان‌های آن در ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵

۱۳۸۵		۱۳۷۵		شهرستان‌های منطقه اورامانات
درصد	جمعیت	درصد	جمعیت	
۳۲	۶۲۷۹۷	۶۴	۱۰۹۵۱۸	جوانرود
۲۵	۵۲۷۸۳	۳۶	۶۱۹۱۸	پاوه
۲۳	۴۵۴۲۸	----	----	روانسر
۲۰	۳۸۵۸۰	----	----	ثلاث باباجانی
۱۰۰	۱۹۹۵۷۴	۱۰۰	۱۷۱۴۳۶	کل

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵ الف و ب

چنان‌که ملاحظه می‌شود، روند تغییرات جمعیت منطقه اورامانات در دهه‌های گذشته نشان می‌دهد که جمعیت فعال منطقه در ۱۳۸۵ افزایش یافته است. همچنین، بر اساس جدول ۲، در ۱۳۸۵ نسبت به ۱۳۷۵، نرخ اشتغال افزایش و نرخ بیکاری کاهش

پیدا کرده است. با توجه به موقعیت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی منطقه اورامانات در استان کرمانشاه، جمعیت این منطقه رشدی نسبتاً بالا داشته که با تأثیرگذاری بر کل ساختار جمعیتی منطقه، به ایجاد جمعیتی جوان با بار تکفلی بالا انجامیده است. بنابراین، باید به توان‌هایی جدید که زمینه‌ساز اشتغال‌های فراوان می‌شوند، بیشتر توجه شود.

جدول ۲- ویژگی‌های اقتصادی جمعیت منطقه اورامانات (۱۳۶۵-۱۳۸۵)

سال		۱۳۶۵		۱۳۷۵		۱۳۸۵	
جمعیت		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
ده‌ساله و بیشتر		۷۸۹۰۸	۶۰/۸۷	۱۲۱۶۶۹	۷۱	۱۶۷۱۷۳	۸۳/۷۶
فعال		۲۶۵۱۳	۳۳/۶	۴۳۰۲۳	۳۵/۳	۵۹۴۷۴	۳۵/۵۷
شاغل		۱۹۶۲۷	۷۴	۲۶۱۷۰	۶۰/۸۳	۳۶۳۱۰	۶۲/۱
بیکار		۶۸۸۶	۲۶	۱۶۸۵۳	۳۹/۱۷	۲۲۱۶۵	۳۷/۹
غیرفعال و اظهارنشده		۵۲۳۹۵	۶۵	۴۷۱۴۴	۳۸/۷۴	۱۰۸۶۹۹	۶۵/۰۲

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵ الف و ب

گردشگری در منطقه اورامانات

طی چند سال گذشته، منطقه مرزی اورامانات به‌خاطر داشتن منابع طبیعی بکر و اکوتوریستی، مورد توجه علاقه‌مندان گردشگری قرار گرفته است. برای نمونه، تعداد گردشگرانی که از غار آبی قوری قلعه (بزرگ‌ترین غار آبی آسیا) دیدن می‌کنند، هر سال به‌مراتب بیشتر می‌شود (ولدبیگی، ۱۳۸۰: ۵). علت سفر گردشگران بدین منطقه به مجموعه قابلیت‌هایی برمی‌گردد که در سایر نقاط استان، کمتر یافت می‌شود؛ مهم‌ترین این قابلیت‌ها عبارت‌اند از: شرایط آب و هوایی، غار آبی قوری قلعه، و منابع طبیعی و اکوتوریستی منطقه.

جدول ۳- تعداد گردشگران وارد شده به استان کرمانشاه و منطقه اورامانات در ایام عید نوروز (۲۷ اسفند تا ۱۵ فروردین سال نو) در طول سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۶

سال	استان کرمانشاه		منطقه اورامانات	
	تعداد	تعداد	تعداد	درصد افزایش
۱۳۸۱	۳۵۰۰۰۰	۱۴۰۰۰۰	---	
۱۳۸۲	۶۰۰۰۰۰	۱۸۰۰۰۰	۳۰	
۱۳۸۳	۹۰۰۰۰۰	۲۵۰۰۰۰	۴۰	
۱۳۸۴	۱۱۴۰۰۰۰	۳۶۰۰۰۰	۴۵	
۱۳۸۵	۱۲۶۰۰۰۰	۴۵۰۰۰۰	۲۵	
۱۳۸۶	۲۱۰۰۰۰۰	۷۲۰۰۰۰	۶۰	

مأخذ: مصاحبه با شکوفه مهدی‌آبادی و آزاد سعیدی، کارشناسان گردشگری سازمان میراث فرهنگی استان کرمانشاه و منطقه اورامانات در تاریخ ۱۳۸۶/۱۱/۳.

بر اساس آمار جدول ۳ و گزارش به‌دست آمده از طریق مصاحبه با مسئولان میراث فرهنگی منطقه، بیشتر گردشگران در فصل‌های بهار و تابستان به‌ویژه در فصل بهار به منطقه اورامانات مسافرت می‌کنند و سهم فصل‌های پاییز و زمستان بسیار ناچیز است، و شمار مسافران وارد شده به استان کرمانشاه و منطقه اورامانات در تعطیلات نوروزی سال‌های ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۶ نیز تأکیدی بر همین مدعاست. همچنین، جدول ۳ نمایانگر روند رو به رشد شمار مسافران هر سال نسبت به سال‌های پیش از آن بوده، به‌گونه‌ای که شمار مسافران نوروزی وارد شده به منطقه اورامانات از ۱۴۰ هزار نفر در ۱۳۸۱، به ۷۲۰ هزار نفر در ۱۳۸۶ رسیده است.

جدول ۴- شمار مسافران و بازدیدکنندگان از غار قوری قلعه به تفکیک فصول مختلف (۱۳۸۱ تا ۱۳۸۶)

سال	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶
بهار	۶۹۶۰۰	۷۶۵۶۰	۹۱۸۷۲	۱۲۰۰۰۰	۱۶۷۲۰۰	۲۵۰۸۰۰
تابستان	۴۰۶۰۰	۴۴۶۶۰	۵۳۵۹۲	۶۹۰۰۶	۹۷۵۴۰	۱۴۶۳۰۰
پاییز	۳۸۰۰	۴۰۰۰	۵۱۰۰	۷۶۰۰	۱۰۳۰۰	۱۵۴۰۰
زمستان	۲۰۰۰	۲۳۸۰	۲۵۵۶	۲۴۵۰	۳۶۳۸	۵۵۰۰
کل	۱۱۶۰۰۰	۱۲۷۶۰۰	۱۵۳۱۲۰	۱۹۹۰۵۶	۲۷۸۶۷۸	۴۱۸۰۰۰

مأخذ: مصاحبه با بهمن صیادی، مسئول روابط عمومی غار قوری قلعه در تاریخ ۱۳۸۷/۱/۵

جدول ۴ نشان می‌دهد که شمار بازدیدکنندگان از غار قوری قلعه در بهار ۶۰ درصد، در تابستان ۳۵ درصد و در پاییز و زمستان نیز حداکثر ۵ درصد بوده و همچنین، هر سال نسبت به سال پیش از آن افزایش چشمگیر داشته است. غار قوری قلعه با تمام زیبایی‌ها و شگفتی‌های کم‌نظیر آن، عاملی مهم در توسعه صنعت گردشگری روستایی به‌شمار می‌رود. این غار آبی که بزرگ‌ترین غار آبی آسیا و طولانی‌ترین غار ایران و از شگفت‌انگیزترین و زیباترین غارهای جهان است، هر روزه میزبان صدها گردشگری است که با اعجاب فراوان، از فندیل‌های افراشته بر سقف غار دیدن می‌کنند. جایگاه این پدیده طبیعی در توسعه صنعت گردشگری استان کرمانشاه و منطقه اورامانات تا آنجاست که کوه‌نوردان و غارنوردان و نیز همه بازدیدکنندگان و غارشناسان توانای ایران و جهان از آن به عنوان بزرگ‌ترین، شگفت‌انگیزترین و بی‌نظیرترین غار آبی جهان یاد می‌کنند (خالدی مکی، ۱۳۸۵: ۵۷). با توجه به همین جاذبه‌ها و مشخصات کالبدی غار قوری قلعه در طبیعت بکر و زیبای اورامانات، بسیاری از گردشگران به‌سوی این منطقه جذب می‌شوند که این شرایط در رونق‌بخشی به حرکت اقتصادی منطقه نیز نقشی مثبت را ایفا می‌کند. از این‌رو، با توجه به وجود توان‌های تاریخی و طبیعی برای

جذب گردشگران در تمامی نقاط منطقه اورامانات، می‌توان با ایجاد زیرساخت‌ها و خدمات مختلف گردشگری در نقاط مختلف منطقه، از این توان‌های گوناگون گردشگری استفاده کرد که در راستای ایجاد اشتغال در این نقاط دارای اهمیت است و از نرخ بیکاری و مهاجرت جمعیت فعال منطقه به دیگر نقاط کشور خواهد کاست.

سهم گردشگری روستایی در اشتغال منطقه اورامانات

بر اساس سرشماری‌های انجام‌شده در ۱۳۸۱ (سرشماری از کارگاه‌های عمومی استان) و ۱۳۸۵، در بخش خدمات، گروه شاغلان در زمینه رستوران و هتل‌داری، حمل و نقل، و عمده‌فروشی و خرده‌فروشی در ۱۳۸۱ شامل ۵۸۵۷ نفر بوده که در ۱۳۸۵، به ۸۳۷۵ نفر رسیده است. در ۱۳۸۱، شمار شاغلان در رستوران و هتل‌داری ۱۱۰ نفر، فروشگاه‌ها ۴۲۵۹ نفر، و حمل و نقل ۱۴۸۸ نفر بوده است؛ در ۱۳۸۶، شمار شاغلان بخش گردشگری در رستوران و هتل‌داری به ۱۸۸ نفر، فروشگاه‌ها (عمده‌فروشی و خرده‌فروشی) به ۴۷۸۸ نفر، و حمل و نقل به ۳۳۹۹ نفر رسیده که نشان‌دهنده روند رو به رشد اشتغال در این بخش است. اما برخلاف دیگر بخش‌های گردشگری، با توجه به ورود گردشگران از ۱۳۸۱ تاکنون، هنوز فرصت‌های شغلی در اصلی‌ترین فعالیت گردشگری که به مراکز اقامتی بازمی‌گردد، رشدی چشمگیر نداشته و شمار شاغلان در این بخش بسیار ناچیز است؛ از این‌رو، صنعت گردشگری در زمینه مراکز اقامتی اشتغال ایجاد نکرده است. معمولاً در مباحث صنعت گردشگری، اشتغال ایجادشده را با تعداد تخت‌های موجود می‌سنجند. در ۱۳۸۵، مجموع تخت‌های موجود در استان کرمانشاه بیش از ۱۰۱۸ تخت بدون توزیع یکسان در سطح استان بود، به‌گونه‌ای که در حدود ۹۷ درصد از این تعداد فقط در شهر کرمانشاه مرکز استان قرار داشت. در نتیجه، بدیهی است که برای ایجاد اشتغال، اقدام به سرمایه‌گذاری در زمینه ساخت مراکز اقامتی در دیگر شهرهای استان و به‌ویژه شهرهای منطقه اورامانات نیز مؤثر خواهد بود.

جدول ۵- روند تغییرات شمار شاغلان ده ساله و بیشتر بر حسب گروه‌های عمده فعالیت در بخش‌های مختلف گردشگری

کل	حمل و نقل		عمده‌فروشی و خرده‌فروشی		رستوران و هتل‌داری		شاغلان سال
	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۵۸۵۷	۲۵/۴۰	۱۴۸۸	۷۲/۷۱	۴۲۵۹	۱/۸۷	۱۱۰	۱۳۸۱
۸۳۷۵	۴۰/۵۹	۳۳۹۹	۵۷/۱۷	۴۷۸۸	۲/۲۴	۱۸۸	۱۳۸۵

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵ الف؛ و مرکز آمار ایران، ۱۳۸۱

با توجه به جدول ۶ در مورد واحدهای پذیرایی بین راهی، در ۱۳۸۱، تعداد ۲۲ نفر در ۱۱ واحد (به‌طور متوسط، در هر رستوران چهار نفر و در دیگر واحدها دو نفر) مشغول به کار بودند که با توجه به افزایش تعداد گردشگران، شاغلان و شمار واحدهای پذیرایی نیز افزایش یافت، به‌گونه‌ای که در ۱۳۸۶، به ۱۲۸ نفر در ۵۹ واحد رسید. جدول زیر که روند تغییرات شمار واحدهای پذیرایی بین راهی و شاغلان و نیز درصد افزایش^(۱۰) آنها را نشان می‌دهد، حاکی از آن است که تعداد این واحدها و شاغلان آنها هر سال نسبت به سال پیش از آن افزایش یافته است. همچنین، در مصاحبه‌ای که با مسئولان واحدهای پذیرایی بین راهی و دست‌اندرکاران آنها در جریان جمع‌آوری آمار صورت گرفت، این مسئولان می‌گفتند که در فصل‌های بهار و تابستان و به‌ویژه در بهار، سرشان خیلی شلوغ است؛ و به همین خاطر، از میان روستاییان کشاورز و دامدار که در آن زمان، معمولاً فصل بیکاری یا کم‌کاری آنهاست، به استخدام نیروهای فصلی و پاره‌وقت می‌پردازند. همچنین به‌گفته دست‌اندرکاران واحدهای پذیرایی، آنها از کمک زنان خود نیز در تهیه نان و لبنیات این واحدها برخوردارند؛ و از آن گذشته، کشاورزان برای فروش محصولات کشاورزی و باغی خود جذب بخش گردشگری می‌شوند.

جدول ۶- روند تغییرات شمار واحدهای پذیرایی بین راهی در منطقه اورامانات از ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۶

سال	واحدهای پذیرایی بین راهی		شاغلان	
	تعداد	درصد افزایش	تعداد	درصد افزایش
۱۳۸۱	۱۱	---	۲۲	---
۱۳۸۲	۲۰	۹۰	۴۰	۸۱
۱۳۸۳	۲۹	۴۵	۶۴	۶۰
۱۳۸۴	۴۱	۴۱	۹۰	۴۱
۱۳۸۵	۵۲	۲۷	۱۱۴	۲۶
۱۳۸۶	۵۹	۱۴	۱۲۸	۱۲

مأخذ: مصاحبه با شکوفه مهدی‌آبادی و آزاد سعیدی، کارشناسان گردشگری سازمان میراث فرهنگی استان کرمانشاه و منطقه اورامانات در تاریخ ۱۳۸۶/۱۱/۳.

جدول ۷- توزیع نسبی شاغلان ده‌ساله و بیشتر بر حسب گروه‌های عمده فعالیت / درصد

شاغلان	سال	۱۳۸۱	۱۳۸۵
کشاورزی		۲۲/۸۲	۲۲/۰۸
صنعت معدن		۲۳/۸۵	۲۴/۱۵
خدمات		۵۳/۳۲	۵۱/۳۰
گردشگری		۱۶/۰۶	۲۳/۵۵
کل		۱۰۰	۱۰۰

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵ الف؛ و مرکز آمار ایران، ۱۳۸۱.

همان‌گونه که در جدول ۸ آمده، شمار شاغلان غار قوری‌قلعه در فاصله سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۶ روندی رو به رشد داشته، به‌گونه‌ای که از ۲۵ نفر در ۱۳۸۱، به ۶۲ نفر در ۱۳۸۶ رسیده است.

جدول ۸- روند تغییرات تعداد شاغلان غار قوری قلعه از ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۶

شاغلان	سال
۲۵	۱۳۸۱
۳۵	۱۳۸۲
۴۵	۱۳۸۳
۴۵	۱۳۸۴
۵۵	۱۳۸۵
۶۲	۱۳۸۶

مأخذ: مصاحبه با بهمن صیادی، مسئول روابط عمومی غار قوری قلعه در تاریخ ۱۳۸۷/۱/۵

جدول ۹- مقایسه شمار شاغلان در بخش گردشگری منطقه اورامانات در فصول مختلف (۱۳۸۶)

تعداد شاغلان		فعالیت
زمستان و پاییز	بهار و تابستان	
۳۸	۷۶	چلوکبابی ها (رستورانها)
۳۰	۱۲۸	واحدهای پذیرایی بین راهی
۱۵	۶۲	غار قوری قلعه
۱۰	۴۰	دستفروشی (در غار قوری قلعه)
۳۴۰	۵۰۹	تاکسی درون شهری و تلفنی
۴۲۳	۸۱۵	جمع

مأخذ: مصاحبه با آقایان آزاد سعیدی، کارشناس گردشگری سازمان میراث فرهنگی استان کرمانشاه و منطقه اورامانات در ۱۳۸۶/۱۱/۳ و پیام رحمانی، مسئول روابط عمومی شهرداری های منطقه اورامانات در ۱۳۸۶/۱۱/۴

یافته های پژوهش نشان می دهد که بخش گردشگری (رستوران و هتل داری، عمده فروشی و خرده فروشی، حمل و نقل)، به طور مستقیم و غیرمستقیم، در حدود یک چهارم شاغلان بالای ده سال منطقه را به خود اختصاص داده است (جدول ۷). از

آنجا که اشتغال ایجاد شده در بخش گردشگری فصلی بوده، در طول فصل‌های بهار و تابستان و به‌ویژه در بهار، بسیار نیازمند نیروی کار است، این نیروها از سایر بخش‌های اقتصادی تامین می‌شود. در بخش واحدهای پذیرایی نیز با توجه به تعداد زیاد گردشگران در همین فصول، این بخش نیروی کار خود را برای ارائه خدمات بهتر و بیشتر به گردشگران افزایش می‌دهد؛ و بر اساس مصاحبه با مدیران واحدهای پذیرایی، این نیروی کار شامل کشاورزان روستاهایی است که در جاها و مسیرهای گردشگری به‌سر می‌برند و از این‌رو، این بخش برای تامین نیروی کار خود به سایر بخش‌ها روی می‌آورد و نزدیک به ۲۵ درصد از نیروی کار خود را از سایر بخش‌ها تامین می‌کند. اما در بخش جاذبه‌ها و به‌ویژه غار قوری‌قلعه، که بیشتر فعالیت‌ها در بهار و تابستان صورت می‌گیرد، همواره نیروی کار وجود دارد؛ البته با توجه به تعداد زیاد گردشگران در این دو فصل، نیروی پاره‌وقت نیز از بخش کشاورزی تامین می‌شود (روابط عمومی غار قوری‌قلعه، ۱۳۸۶). همچنین، به‌گفته مسئول روابط عمومی غار قوری‌قلعه، تعدادی از افراد سایر بخش‌ها و به‌ویژه کشاورزان برای کار بدین بخش روی می‌آورند. افزون بر این، معمولاً هر ساله بر اثر ورود تعداد زیادی گردشگر، کشاورزان و دامداران روستاهای مسیر گردشگری، محصولات صنایع دستی، دامی و کشاورزی خود را در مسیر حرکت گردشگران به فروش می‌رسانند. بنابراین، یافته‌ها نشان می‌دهد که گردشگری روستایی در منطقه اورامانات در فصل‌های بهار و تابستان و به‌ویژه در بهار شاغلان دیگر بخش‌های اقتصادی را به‌سوی خود جلب کرده است.

نتیجه‌گیری

گردشگری روستایی صنعتی کاربر است. از آنجا که بسیاری از خدمات گردشگری را نمی‌توان با استفاده از فناوری ارائه کرد، اشتغال نیروی انسانی در این صنعت فراوان است. از این‌رو، با توسعه گردشگری روستایی در مکان‌های مختلف، می‌توان زمینه‌های ایجاد اشتغال دائم، فصلی و نیمه‌وقت را برای نیروی انسانی با تخصص و آموزش

متوسط فراهم آورد و از این رهگذر، نرخ بیکاری را کاهش داد. بیکاری از مهم‌ترین مسائل و مشکلات کنونی به‌شمار می‌رود. در چنین شرایطی، به‌ویژه با توجه به خصوصیات بخش گردشگری (مانند فصلی و موقتی بودن بسیاری از مشاغل آن)، می‌توان انبوهی از جمعیت بیکار را جذب کرد؛ همچنین، روستاییان می‌توانند با دیدن دوره‌های آموزش کوتاه‌مدت در هنگام بیکاری و کم شدن حجم کار کشاورزی، در بخش خدمات گردشگری مشغول به کار شوند و بدین ترتیب، با دستیابی به نوعی درآمد جنبی، سطح زندگی خود و خانواده‌شان را ارتقا دهند. موقعیت منطقه اورامانات در استان کرمانشاه باعث شده است که این منطقه از رشد جمعیتی بالایی برخوردار باشد. از یک سو، کوچک شدن زمین‌های کشاورزی و نبودن کارهای صنعتی در منطقه اورامانات و از سوی دیگر، بالا رفتن میزان جمعیت موجب شده است که گذشته از ساختار جوان جمعیتی، میزان بیکاری نیز در این منطقه افزایش یابد. وجود توان‌های گردشگری متنوع طبیعی و تاریخی و زیرساخت‌های گردشگری روستایی در منطقه اورامانات سبب جذب و ورود گردشگران است. با افزایش شمار گردشگران به‌طور مستمر، می‌توان این صنعت را منبعی برای ایجاد درآمد و اشتغال در منطقه اورامانات در نظر گرفت. بخش گردشگری به دو صورت باعث ایجاد اشتغال می‌شود:

الف- به صورت مستقیم؛ شاغلان شامل افرادی می‌شوند که بدون واسطه، با گردشگران ارتباط دارند؛ مانند کارکنان مهمان‌خانه‌ها، رستوران‌ها، حمل و نقل، سازمان خدمات گردشگری، مراکز تفریحی، و فروشگاه‌های صنایع دستی؛ و

ب- به صورت غیرمستقیم؛ شامل شاغلانی که از گروه‌های شغلی فعال در عرصه گردشگری پشتیبانی می‌کنند؛ مانند شرکت‌های تهیه‌کننده مواد و ملزومات مهمان‌پذیرها، شرکت‌های ساختمانی و راه‌سازی (که به ایجاد راه‌های ارتباطی و ساخت هتل‌ها می‌پردازند)، تولیدکنندگان محصولات غذایی، و تولیدکنندگان صنایع دستی و بومی. در منطقه اورامانات، با توجه به جمعیت فعال و نیروی انسانی جوان، با استفاده از حمایت‌های بخش دولتی در امور گردشگری و سرمایه‌گذاری‌های

بخش خصوصی، اشتغال به صورت‌های چه مستقیم و چه غیرمستقیم ایجاد شده است، که می‌توان از مزایای آن سود جست. بنابراین، یافته‌های پژوهش از توسعه صنعت گردشگری روستایی و افزایش اشتغال در منطقه اورامانات حکایت می‌کند. همچنین، اسناد و مدارک موجود نشان می‌دهد که تعداد شاغلان بخش گردشگری در ۱۳۸۶ نسبت به ۱۳۸۱ افزایش یافته که نمایانگر رابطه میان میزان توسعه صنعت گردشگری روستایی و میزان اشتغال است. طبق اسناد و مطالعات انجام‌شده، گردشگری در منطقه اورامانات به شدت فصلی و منحصر به فصل‌های بهار و تابستان است. بر اساس همین مطالعات، به علت نیاز به نیروی کار زیاد در این دو فصل، فعالیت‌های وابسته به بخش گردشگری شاغلان دیگر بخش‌های اقتصادی به‌ویژه روستاییان و کشاورزان را به سوی خود جذب می‌کند.

یادداشت‌ها

1. Antonio Savignak
  2. Sharply
  3. Lea
  4. Bol
  5. Lundberg
  6. Gee
  7. Kuper
  8. Lea
  9. Butler
- ۱۰- درصد افزایش با این فرمول به دست آمده است: $\frac{۱۳۸۲-۱۳۸۱}{۱۳۸۱} \times ۱۰۰$

منابع

- برادران، مراد (۱۳۸۵)، *نقش صنعت گردشگری در اشتغال در استان اردبیل با تأکید بر شهر سرعین*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی رفاه اجتماعی. تهران: دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- بول، آدریان (۱۳۷۹)، *اقتصاد نیروی جهانگردی*. ترجمه علی‌اعظم محمدبیگی. تهران: مؤسسه فرهنگی آینده پویان.
- تقوی، رامین (۱۳۸۵)، *توریسم در کهگیلویه و نقش آن در توسعه*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته علوم اجتماعی. تهران: دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- خالدی مکی، محمد (۱۳۸۵)، *جاذبه‌های گردشگری اورامانات*. کرمانشاه: کوثر
- سازمان جهانی جهانگردی (۱۳۸۰)، *آنچه مدیران جهانگردی لازم است بدانند*. ترجمه عباس مهرپویا. تهران: فرزانه.

تأثیر توسعه گردشگری روستایی بر اشتغال... فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۲، شماره ۴، ۷۵

سلطانی، محمدعلی (۱۳۷۴)، «اهمیت توسعه توریسم در جهان سوم». *مقالات برگزیده سمینار اصفهان و جاذبه‌های ایرانگردی و جهانگردی*. اصفهان: اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی.

شاربلی، ریچارد (۱۳۸۰)، *گردشگری روستایی*. ترجمه رحمت‌الله منشی‌زاده و همکاران. تهران: منشی.

شریف‌زاده، ابوالقاسم و مرادنژادی، همایون (۱۳۸۱)، «توسعه پایدار و توریسم روستایی». *ماهنامه جهاد*. سال ۲۲، شماره ۲۴۸-۲۴۹.

کوپر، چارلز (۱۳۸۰)، *اصول و مبانی جهانگردی*. ترجمه اکبر غمخوار. تهران: فراماد. گی، چاک‌وای. (۱۳۸۲)، *جهانگردی و چشم‌اندازی جامع*. ترجمه علی پارساییان و محمد اعرابی. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

لاندربرگ، دونالد ای. (۱۳۸۳)، *اقتصاد گردشگری*. ترجمه محمدرضا فروتن. تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی.

لانکوار، روبر (۱۳۸۱)، *جامعه‌شناسی جهانگردی و مسافرت*. ترجمه صلاح‌الدین محلاتی. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.

لی، جان (۱۳۷۸)، *گردشگری و توسعه در جهان سوم*. ترجمه عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری و همکاران. تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی.

محمدی، مصطفی [نماینده منطقه اورامانات و عضو کمیسیون اقتصادی مجلس] (۱۳۸۶)، «گزارش آمار بیکاری در منطقه اورامانات». تاریخ مراجعه: ۱۳۸۶/۲/۲۳. قابل دسترسی

در: www.rahaward.org/archives/2007/05/post_1444.php

مرادنژادی، همایون (۱۳۸۲)، «توریسم و توسعه روستایی در ایران». *ماهنامه جهاد*. سال ۲۳، شماره ۲۵۶.

مرکز آمار ایران (۱۳۸۱)، *سالنامه آماری استان کرمانشاه*. تهران: مرکز آمار ایران. مرکز آمار ایران (۱۳۸۵ الف)، *سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان کرمانشاه*. تهران: مرکز آمار ایران.

مرکز آمار ایران (۱۳۸۵ ب)، *سالنامه آماری استان کرمانشاه*. تهران: مرکز آمار ایران. مهدوی، داوود (۱۳۸۱)، *نقش توریسم در توسعه نواحی روستایی پیرامون شهرها و ارائه مدل استراتژیک (مطالعه موردی دهستان لواسان کوچک)*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.

نصیری‌زاده، حمیدرضا و توتونچی، خلیل (۱۳۸۲)، «جهانگردی و اشتغال». *مجموعه مقالات سمینار: بررسی سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه جهانگردی در جمهوری اسلامی ایران*. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.

ولدیگی، برهان‌الدین (۱۳۸۰)، *نگاهی به جاذبه‌های اکوتوریستی اورامان*. کرمانشاه: طاقستان.

Butler, R. W. (1980), "The concept of a tourist area cycle of evolution. implications for management of resources". *Canadian Geographer*, Vol. 24, No. 1.

Choy, Dexter J. L. (1995), "The quality of tourism employment". *Tourism Management*, Vol. 16, No.2.

Cukier-Snow, Judith et al. (1993), "Tourism employment perspectives from Bali". *Tourism Management*, Vol. 14, No.3

Gee, C. Y. (1994), *International Hotels Development and Management*. East Lansing. Education Institute of the American Hotel and Motel Association.

Goeldner, Charles and Brent Richie, J. R. (2006), *Tourism, Principles, Practices, Philosophies*. New Jersey: John Wiley and Sons.

Kuban, D. (1983), "Conservation of the historical environment for cultural survival". In: Holod, R. and Rastorfer, D. (eds.) *Architecture and Community*. NewYork: Aperture.

Leiper, Neil (1999), "A conceptual analysis of tourism-supported employment which reduces the incidence of exaggerated, misleading statistics about jobs". *Tourism Management*. Vol. 20, No. 5.